

Folklor, folklorşünaslıq və dövlətçilik

II MƏQALƏ

Ortq düngl uy mu: folklorun tƏmƏl funksiyası

Biz mƏsƏlƏni artıq epistema sahƏsində (rasional mƏntiq sahəsi) tƏhlil edirik. Folklorun sosial-mədəni funksiyaları çoxaspektlidir. Onların tƏmƏlində xeyli dərəcədə məcərrəd (abstrakt) xarakterə malik və incə düşüncə kƏltürü tƏləb edən bir funksiya vardır. O, folklorun kollektiv birgəyaşamda (tayfa, xalq, millət, toplum və s. formalarda) insanların Əzlərinə və dƏnyaya mƏnasibƏtlərinin Əmumi xarakterini ifadə edən faktorla bağılıdır. Həmin keyfiyyətdə folklor qƏvmün dƏnyaduyumunu inteqrativ formada ifadə edir.

Folklor bu statusda tƏmƏldən birləşdirici, sintezedici rola malikdir. Xalqın emosional duyumu ilə rasional-məntiqi baxışlar mƏstəvisi arasında ideya bağlanması yaradan isə folklorşünaslıqdır. Folklor (dƏksə kimi) folklorşünaslığa (epistema kimi) kollektiv dƏnyaduyumunun mƏdriklilik kodlarını verir. Folklorşünaslıq isə rasional mƏntiq bucağı altında həmin mƏdriklilik elementlərini kodlar (və ya memlər) kimi toplumun həyatının bütün sferalarına “yükleyir”.

Burada Əzlüyündə iki məqam bir-biri ilə vƏhdətdə sübutsuz yer alır – birincisi, folklor folklorşünaslıq vasitəsi ilə Vətənsəvərliyə, ikincisi, xalq mƏdriqliyinin sosial-mədəni və siyasi mƏdriqliyə proyeksiyası üçün imkanlar yaradır. Bu iki Əzəlliyn vƏhdəti Əmumi anlamda Azərbaycanşünaslığın mühüm parametrləri kimi qəbul ediləməlidir. Onların hər biri üzərində ayrıca dayanacaq.

Vətənsəvərlik və azərbaycançılıq

İlk baxışdan bu anlayışların bir-birinə bağılılığı aksiom kimi görünür. Yəni azərbaycançı olmaq elə vətənsəvərlik deməkdir. Əlbəttə, bu doğrudur. Lakin fərdi və kollektiv şüurda həmin bağılılığın Əzünütəsdici ayrıca mƏsələdir və Əzlüyündə onu reallaşdıran rasional mexanizm tƏləb edir. Onun üçün ciddi konseptual Əzəlliliklərə malik ideya məfkurəsi gərəkdir. Azərbaycanda bu funksiyayı Heydər Əliyev anlamında azərbaycançılıq yerinə yetirir.

Hələ azərbaycançılığın ideya, konsept və ideoloji konsepsiya kimi tam adekvat dərki mövcud deyildir. Azərbaycanda buna doğru gedilir. Bu prosesdə də insafən AMEA-nın son illərdəki fəaliyyətini təqdir etmək lazımdır. Eyni zamanda, azərbaycançılığın vətənsəvərlik aspektinin sosial mühitdə təsdiqində sosio-humanitar emlərin müxtəlif sahələrinin rolu xüsusiədir. Bura fəlsəfə, tarix, filologiya, şəqrşünaslıq, folklorşünaslıq, kulturologiya, etika, estetika və digərləri daxildir. Bütün bu elmi istiqamətlərin vətənsəvərliyin Əzünütəsdiciqində rolu mƏsələsi folklorla bağılıdır.

Bizcə, vurğulanan elm sahələri folklor elementini nəzərə almasalar, azərbaycançılıq kontekstində vətənsəvərlik yarımçıq olacaq. Və hətta möhkəm kökü olmayan dayanıqsız təsəvvürlər kompleksi halına düşəcəkdir.

Belə alınır ki, həqiqi azərbaycançı Vətənsəvərdir. Vətənsəvərlik isə xalqın dƏnyaduyumunun duyğusalılığının keçmişdən indiyə Zamanda daşınması (Yaşar Qarayev) sayəsində dƏnyagörüşünün kodu kimi mövcud ola bilər. Bu proses intellektual fakt qismində folklorşünaslıqda rasional-məntiqi baxışlar sistemi statusunu ala bilər.

Buradan isə AMEA-da müəyyən edilmiş birinci prioritet istiqamət kontekstində folklorşünaslığın Azərbaycanşünaslığın mühüm tƏrkib hissəsi kimi həm təsdiqinə, həm də perspektivli inkişafına keçid etmək mümkündür.

Eyni zamanda, bu prosesin dövlətçilik kontekstində yuxarıda vurğuladığımız iki

ələməti fəlsəfi baxımdan kreativ yanaşma tƏləb edir. Həmin ələmətlər xalq mƏdriqliyinin sosial-mədəni və siyasi mƏdriqliyə proyeksiya imkanları ilə bağılıdır.

Xalq mƏdriqliyindən siyasi mƏdriqliyə

Bütövlükdə “sosial-mədəni mƏdriklilik” mürəkkəb elmi mƏsələdir və onun üzərində burada dayanmaq mövzunu qəlizləşdirər. Əslində, xüsusi olaraq həmin anlayışın məzmunu aydınlaşmalıdır. Buna görə də folklorşünaslıq üçün Azərbaycanşünaslıq kontekstində vacib olan xalq mƏdriqliyi-siyasi mƏdriklilik mƏnasibətlərinə baxaq.

Azərbaycan dövlətçiliyində qədimdən xalq faktoru əsas rol oynamışdır. Azərbaycanda xalqın dövlət qurmaq mƏdəniyyəti ənənə halını almışdır. Burada başlıca faktor kimi azərbaycanlıların kollektiv səviyyədə Əzünütəşkili fəlsəfəsinin bütövlükdə dövlətçilik fəlsəfəsinin tƏməlini təşkil etməsi ilə bağılıdır. Bu mƏsələ məcərrəd xarakterli deyildir – tarix boyu konkret reallaşma mexanizmlərinə malik real quruculuq prosesidir.

Araşdırmalar göstərir ki, onun üç mühüm müəyyənədiçi faktoru mövcuddur.

Birincisi, kollektiv mövcudolmanın sosial-mənəvi Əzünütəşkili forması. Bura azərbaycanlıların ailə, qəbilə, tayfa, tayfalar birliyi, xalq və millət kimi Əzünüyaratmalarının sosial, mədəni, mənəvi və ideya aspektlərinin vƏhdəti daxildir. Faktlar göstərir ki, Azərbaycan cəmiyyəti geniş anlamda bu trekdən kənara çıxamışdır.

İkincisi, Azərbaycan cəmiyyətinin Əzünüyaratması həmişə qanun-hüquq vƏhdəti kontekstində olmuşdur. Azərbaycanda dövlətin tƏməlində cəmiyyət (el) üçün hələdiçi sayılan hüquqi qanunlar dayanmışdır. Onun üç növünü ayırmışlar – hökmdar Qanunu, divan (parlament, məclis) Qanunu və Yosun Qanunu. Hökmdar və divan qanunları cəmiyyəti idarəedənlərin yaratdıqlarıdır. Yosun Qanunu isə cəmiyyətin Əzünü sosial-mədəni praktikada yaratmasına aiddir. Onun başlıca mənası azərbaycanlıların Əz köklərinə, qədimdən gələn ənənəyə (törə), kollektiv mövcudolmanın başlıca prinsiplərinə tam sadiqliyinin saxlanmasıdır ibarətdir.

Folklor mövzusu və dövlətçilik mƏnasibətləri baxımından burada əsas mƏsələ Yosun Qanununun sosial-mədəni praktikada reallaşması ilə əlaqədardır. Tarixən Hökmdar və Divan Qanunları məhz Yosun Qanununa tabe olmuşlar. Yəni dövlətin rəhbərliyi və icraedici orqanı son həddə xalqın daxili tƏkamül qanununa tabe olmuşdur. O mənada ki, xalqın Əzünüyaratması fəlsəfəsi dövlətçiliyin üsul, forma və mövcudolma mexanizmlərini müəyyən etmişdir. Buna görədir ki, müasir Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dövlət suverenliyinin mənəvi kimi xalq suverenliyi göstərilmişdir. Müqayisə üçün deyək ki, Rusiya Konstitusiyasında dövlət suverenliyinin fonunda xalq suverenliyindən bƏhs edilir. Azərbaycanda isə millət dövləti yaratmışdır, əksinə yox. Bu da Ulu Əndərin dövlətçilik ənənəsini incəliyinə qədər mükəmməl bilməsi və ona daim siyasi-hüquqi məzmun verməsi deməkdir.

Beləliklə, qədimdən azərbaycanlının dövlətçilik şüurunda xalqın Əzünüyaratması fəlsəfəsi hökmdar (müasir terminlərlə, “dövlət başçısı”, “prezident”, “lider”) və parlament (indi – Milli Məclis) fəaliyyətinin təşkil edilməsinin baza şərtlərini müəyyən etmişdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev dəfələrlə vurğulamışdır ki, xalq əsas dayağıdır, dövlətin mənəvi xalqın iradəsidir. Bunlar dərindən düşünölmüş siyasi mövqenin və siyasi mƏdriqliyin göstəriciləridir.

Vurğulanan fəlsəfi xarakterli mƏsələlər aydın surətdə göstərir ki, dövlətçiliyimizin tƏməlində xalqın Əzünüyaratma formaları dayanır. Onun isə çox mühüm aspektini folklor təşkil edir. Bununla folklor xalq yaradıcılıq nümunəsi kimi kollektiv Əzünütəsdicin başlıca üsuludur. Folklor həmin keyfiyyətdə xalq mƏdriqliyinin praktiki

təcrübə kimi sosiallaşması və cəmiyyətin fəaliyyət “orqanizminə hopmasıdır”. Folklor xalq mƏdriqliyinin yaradıcısı, Əzünütəsdici “mƏkanı” və sosiallaşma mexanizmidir.

AMEA-da yeniləşmə və folklorşünaslığa 3 baxış

Əgər Azərbaycan dövlətçiliyinin tƏməlində xalqın Əzünüyaratma fəlsəfəsi dayanırsa, onda tƏməldən folklor birbaşa dövlət quruculuğunun “mayası”ndadır. Həmin anlamda da Azərbaycan dövlətçiliyində xalq mƏdriqliyinin siyasi mƏdriqliyə adekvat proyeksiyası ənənə halını almış qaydadır.

Aparılan tƏhlildən üç mühüm nəticə hasil etmək olar.

Birincisi, AMEA rəhbərliyinin təşkilatı Azərbaycanşünaslığın mərkəzinə cəvirmək strategiyası mƏstəqil dövlətçilik baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Bu məqamı AMEA-nın yeniləşmə kursu fəlsəfəsinin başlıca Əzəlliliklərindən biri kimi qəbul etmək zəruridir.

İkincisi, müasir şərtlər daxilində folklorşünaslıq dövlət quruculuğunda ancaq Azərbaycanşünaslığın tƏrkib hissəsi kimi faydalı ola bilər. Həmin keyfiyyətdə folklorşünaslıq ayrıca tədqiqat sahəsi kimi xüsusi diqqət mərkəzində olmalıdır.

Üçüncüsü, folklorşünaslıq Azərbaycanşünaslığın digər tƏrkib hissələri kimi tarixin, fəlsəfənin, filologiyanın, şəqrşünaslığın, mƏdəniyyətşünaslığın və başqalarının qarşılıqlı mƏnasibətlərdə stimullaşdırıcı rol oynaya bilər.

Bu üç aspekt Azərbaycanşünaslığın strukturu, funksional Əzəllilikləri və reallaşma mexanizmlərinə vahid bucaq altında yanaşmağa imkan verir. Azərbaycanşünaslığın nəzəri dərki və praktiki faydasını dövlətçilik kontekstində obyektiv anlamaq üçün onun struktur-funksional xüsusiyyətlərinin tədqiqi seçim deyil, zərurətdir.

Alimlər onun müxtəlif aspektlərdə tam obrazını yaratmadan cəmiyyət azərbaycançılığın dərkin və fundamental ideya potensialını dərək edə bilməyəcəkdir. AMEA-nın fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi Azərbaycançılıq və Azərbaycanşünaslığın xüsusi qeyd edilməsinin mƏstəqil dövlətçilik baxımından əsas mənası və mahiyyəti bundan ibarətdir.

Bu prosesdə folklorşünaslığın əsas stimulverici ideya gücü kimi qəbul edilməsi isə heç bir elm sahəsində qısqancılıq yaratmamalıdır. Təbii ki, hər bir elmi istiqamətin nümayəndələri Əz sahəsini daha Ənəmli hesab edə bilər. Məsələn, fəlsəfə mənim üçün prioritetdir. Lakin müasir şərtlərdə mƏstəqil dövlətçiliyin Əlkənin strateji inkişaf kursu cƏrçivəsində davamlı tƏrəqqisi aspektində folklorşünaslığın kollektiv birgəyaşamın və sosial-mədəni birliyin tƏmininin aparıcı faktorlarından biri olmasını inkar etmək olmaz. Bu, Azərbaycan dövlətçiliyinə və cəmiyyətin Əz kimliyini saxlamaqla inkişaf prosesinə uyğun gəlmir.

Görünür, Azərbaycanda xalq mƏdriqliyinin siyasi mƏdriqliyə proyeksiyasının yeni nümunələrinə bundan sonra da rast gələcəyik. Ulu Əndər Heydər Əliyevin məharətlə xalqın mƏdriqliyini siyasi mƏdriqliyə proyeksiya etməsi burada müəyyənədiçi faktor rolunu oynayacaqdır. Prezident İlham Əliyevin həmin istiqamətdə fəaliyyətinin kreativ aspekti xüsusi Əyrənilməlidir.

Bunlar onu göstərir ki, vurğulanan problem əslində, alimləri səfərbər edir, dəqiq istiqamət üzrə yaradıcılığı fokuslandırır. Hazırda bu aspektdə AMEA-nın yeniləşmə kursu daxilində geniş tədqiqat imkanları yaranmışdır. Ümid edirik ki, həmin kursun həyata keçirilməsinin növbəti mərhələlərində bu məqamın yeni səviyyəyə yüksəldilməsinin şahidi olacağıq. AMEA-nın mövcudluğu və fəaliyyəti mƏstəqil dövlətçilik baxımından tarixdə görünməmiş dərəcədə Azərbaycan üçün əhəmiyyətli olmuşdur!

Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfə elmləri doktoru